

úrovni vzdělání a třídní příslušností. Diskusní zůstává i aplikace některých pojmů a konceptuálních schémát: například pojmu sociální role, sociální status, sociální pozice. Přesto se domnívám, že by bylo vhodné, aby se naše veřejnost seznámila s touto publikací i formou překladu.

Jiří Linhart

Urie Bronfenbrenner: Dva míra dětstva: Děti v SŠA i SSSR (Dva světy dětstva: Deti v USA a SSSR)

Moskva, Izdatel'stvo Progress 1976, 176 s.

Americká odborná literatura sa v značnej miere orientuje na sociálnopsychologické a sociologické charakteristiky aktuálnych spoločenských procesov v podmienkach kapitalistického sveta.

Otázky socializácie sú jednými z tých, ktoré zaujímajú spoločenské vedy v rôznych súvislostiach a spravidla každý sociológ či psychológ, skúmajúci vzťah spoločnosti a jednotlivca, sa problematikou socializácie tak či onak zaoberá.

Profesor psychológie U. Bronfenbrenner, autor recenzovanej štúdie, si kladie náročný zámer. Pokúša sa na základe bohatých poznatkov zo Sovietskeho zväzu i Spojených štátov amerických porovnať efektívnosť činiteľov socializácie a dosiahnuté praktické výsledky pri výchove mladého pokolenia.

Podľa autorovej predstavy sovietska spoločnosť rieši podobné spoločenské problémy ako americká (s. 10). To je hlavný dôvod, ktorý ho viedol k porovnávaniu výchovného systému ZSSR a USA. V práci sa neprihliada ku skutočnosti, že sa jedná o rozbor procesu socializácie v dvoch, svojou politickou, ekonomickou a sociálnou podstatou diametrálne odlišných spoločenských celkoch, a z pojatia sa vytráca zdôraznenie rozdielnosti výchovno-vzdelávacieho procesu detí a mládeže v kapitalistickej a socialistickej spoločnosti.

Prístup k spracovaniu štúdie je možné hodnotiť vcelku ako objektívny. Napriek tomu, autor nie je a nemôže byť schopný opustiť svetonázorový, sociálny i hodnotový systém buržoáznej spoločnosti a touto celkovou orientáciou sú poznamenané jeho závery.

Štúdia upútava využitým empirickým materiálom z vlastných výskumov, ako i uplatnením výsledkov ďalších sociologických šetrení. Spôsob spracovania charakterizujú nasledujúce skutočnosti: 1. sociologická informácia je získavaná rôznymi metódami či už pozorovaním, rozhovorom, dotazovaním alebo experimentami; 2. jednoduchý popis faktorov prechádza do konfrontácie s teoretickými závermi sociálnych vied.

Zvláštnosťou posudzovanej práce je dovedenie získaných záverov do foriem doporučení, čo nie je obvyklé v dielach podobného druhu.

Práca vznikla na základe troch samostatných výskumov uskutočnených v Sovietskom zväze a USA a bola doplnená tiež o poznatky šetrení v ďalších kapitalistických krajinách.

Obsahovo sa člení do šiestich kapitol s rozdielnou štruktúrou i pojatím.

Dominujúcou črtou štúdie je podrobná analýza výchovného procesu, predovšetkým funkcionálnej stránky výchovy, tak ako sa prejavuje v jednotlivých vekových skupinách detí a dospievajúcej mládeže. Spolu s tým naznačujú jednotlivé časti analýzy široké spektrum vzťahov medzi dieťaťom a ďalšími inštitúciami.

Tri kapitoly prvej časti riešia viac z praktického hľadiska otázky spojené s formovaním mladých sovietskych občanov. Nadväzujú na ne sa v ďalších troch kapitolách rozoberá problematika výchovy dospievajúcej generácie v USA, rozšírená o niektoré teoretické závery. V oboch prípadoch sa analyzujú morálne hodnoty, typy chovania vstúpované mladému pokoleniu prostredníctvom rodiny, školy i celej spoločnosti. Autor teda chápe socializáciu ako spôsob, ktorým sa dieťa stáva členom spoločnosti, a oprávnenne počíta s individualitou ako dôsledkom tohoto procesu.

Ako je známe, socializácia začína v rodine a pokračuje prostredníctvom ďalších článkov. Ťažisko prvej a druhej kapitoly knihy je preto právom položené na výchovné pôsobenie v sovietskej rodine a v jednotlivých detských kolektívnych zariadeniach. Mnohé z uvedených poznatkov charakterizujúcich socialistický výchovný proces spolu s princípmi pedagogickej sústavy sa stávajú pre autora objavnými a prekvapujúcimi. Všíma si najmä skutočnosť, podľa ktorej už v predškolských zariadeniach socializačné návyky postupne vplývajú na charakter detí a výsledkom je, že mnohé z detí pôsobia dojmom samostatných, šikovných, pripravených k priateľskej vzájomnej pomoci.

Iný fakt, ktorý si všíma autor pri rozbere socializačného procesu v ZSSR, je pozornosť venovaná zo strany sovietskej školy popri otázkach výuky i problematike výchovy. U. Bronfenbrenner podčiarkuje dôležitý záver pre americkú výchovnú činnosť: najvýraznejším rysom kolektívnej výchovy sovietskych detí sa stáva pestovanie nezištnosti a ušľachtilosti v spojení so starostlivosťou starších o mladších.

Záverová *tretia kapitola I. časti* je venovaná posúdeniu sovietskych výchovných metód z hľadiska západnej sociálnej psychológie. Podrobne sa analyzujú niektoré experimenty amerických sociálnych psychológov, najmä výsledky potvrdzujúce schopnosť skupiny utvárať, regulovať chovanie svojich členov. Súčasne sú v štúdií formulované hypotézy, podľa ktorých sovietske výchovné metódy pôsobia komplexne a prispievajú k osvojeniu si štandardov „dobrého chovania“ (s. 52).

Vyslovené predpoklady sa v ďalšej časti okrem iného dokumentujú údajmi komparačného výskumu uskutočneného medzi deťmi v Sovietskom zväze, Spojených štátoch, Nemeckej spolkovej republiky a vo Veľkej Británii. Získané výsledky ilustrujú, že medzi sovietskymi deťmi sa najmenej prejavujú sklony k uskutočneniu protispoločenských priestupkov.

Autor prostredníctvom ďalších šetrení usiluje objasniť mieru vplyvu kolektívu na postoje detí v škroľí. Ako potvrdzujú ďalšie výskumy, prostredníctvom výchovy v kolektíve je možné dosiahnuť ovplyvnenie chovania detí v rodine už v školskom veku.

Nedielnu súčasť štúdie tvorí sociálno psychologický pohľad na podiel kolektívnej výchovy pri formovaní niektorých rysov osobnosti. Na záver tohoto okruhu problémov sa autor sústreďuje na zmeny, ktoré súvisia s prístupmi ku kolektívnej a rodinnej výchove v Sovietskom zväze začiatkom šesťdesiatych rokov.

Druhá, rozsiahlejšia časť knihy je nazvaná *Výchova dieťaťa v Amerike*. Krátky historický exkurz slúži ako vstup do súčasných vzťahových problémov rodičov a detí v USA. Konštatuje sa, že i keď rodina nesie morálnu a právnu odpovednosť za rozvoj dieťaťa, často nemá možnosť, ani reálnu moc fakticky pôsobiť na dieťa. Autor dospieva k presvedčeniu, podľa ktorého americká spoločnosť v porovnaní s inými spoločnosťami i s vlastnou minulou prikladá rodine ako sociálnemu faktoru stále menší význam. Dôsledkom je obmedzenie kontaktov rodičov a detí na minimum. Spomenutá téza nadobúda konkrétnu podobu prostredníctvom výskumov, výsledky ktorých naznačujú, že počas soboty, nedele trávia deti s vrstevníkmi dvakrát viac času ako s rodičmi a navyše dávajú prednosť priateľom pred rodičmi.

Zaujímavý je i názor, podľa ktorého už u detí predškolského veku je možné pozorovať ako limitujúci faktor trávania voľného času prehlbujúcu sa segregáciu rôzneho druhu: rasovú, triednu a čoraz častejšie i vekovú.

Ďalšia časť štúdie sa zameriava na kritické posúdenie všeobecne prežímaného názoru, že psychologický rozvoj dieťaťa takmer v plnej miere usmerňujú rodičia. Autor na základe zistení ilustruje opak. Na chovanie a hodnotové orientácie detí a mládeže v USA majú výraznejší účinok skupiny vrstevníkov ako rodičia.

Medzi faktormi ovplyvňujúcimi jednanie detí je zaznamenaný aj podiel televízie. Ako vyplýva z uvedených údajov, deti vo veku 6—16 rokov sledujú televízny program priemerne 22 hodín týždenne. Profesor Bronfenbrenner sa neuspokojuje len s konštatovaním a na pomoc si berie výsledky experimentov, ktoré potvrdzujú súvislosť medzi vysielaním agresívnych filmových scén a agresívnym chovaním jedinca. Vo svetle týchto záverov hodnotí pôsobenie komerčných programov americkej televízie, presýtených scénami násilia, na utváranie hodnotových orientácií dospievajúcej generácie USA ako negatívne.

Zo skúmaného kontextu socializačných situácií autor dospieva k jedinému záveru: „Ak sa dospelí nezačnú zúčastňovať života detí, tak americkú spoločnosť čakajú vážne ťažkosti“ (s. 92). Predposledná, piata kapitola je venovaná predovšetkým problematike utvárania agresívnych a altruistických foriem chovania.

Formou diskusie sa rieši otázka, či sa pri utváraní chovania jedná o napodobovanie alebo modelovanie. Na poznatkoch autor dokazuje, že ide o modelovanie, a celý proces a jeho mechanizmy podrobne analyzuje.

Za pozornosť a úvahu stojí celá táto pasáž, pretože je venovaná nie len podmienkam, ale i efektívnosti modelovania. Podrobná analýza efektu modelovania vyúsťuje do nasledujúceho záveru: najhlbší vplyv majú tie osoby, voči ktorým deti pociťujú najvzrejšie vzťahy. To znamená rodičia, vrstevníci a blízki známi predstavujú najvýznamnejšie zdroje motivácií chovania dieťaťa.

V tejto súvislosti podtrhuje známu skutočnosť, že efektívnosť modelovania značne vzrastá v podmienkach skupiny, členom ktorej sa jedinec stáva alebo usiluje stať, a na základe získaných poznatkov doporučuje využiť pôsobenie detskej skupiny v pozitívnom smere. Za hlavné však považuje aktivizáciu síl usilujúcich o efektívnejšiu a konštruktívnejšiu účasť dospelých na živote detí. Poukazuje na fakt, že väčšina experimentov venovaných modelovaniu chovania, ktoré prebiehajú na Západe v podmienkach výskumných inštitúcií, sa uskutočňuje v Sovietskom zväze v masovom meradle, a dochádza tak v širokej miere k spojeniu uvedených stránok teórie a praxe. V podobnej aplikácii vedeckých metód vidí autor možnosti i pre americkú spoločnosť. To však predpokladá plne realizovať socializačnú funkciu rodiny, širšie chápať poslanie školy a učiteľa vo výchovnom procese a dopracovať poznatky o využívaní vplyvu detskej skupiny.

Záverom autor kriticky hodnotí sovietsku prax zapojovania dieťaťa a skupiny vrstevníkov do procesu osvojovania jednotného hodnotového systému dospelých; súčasne nesúhlasí ani

s americkou orientáciou na „slobodný“ rozvoj mladej generácie, ktorý hrozí negatívnymi dôsledkami.

Štúdia amerického psychológa približuje čitateľom mnoho pozitívnych postrehov z praxe socializácie v ZSSR. Predstavuje i zaujímavý materiál pre psychológov, sociológov a pedagógov a svedčí o významnej úlohe sociálnej vedy pri riešení aktuálnych otázok výchovy mladého pokolenia. Je možné oceniť najmä využitie veľkého množstva sociologických a sociálno-psychologických výskumov, dokreslujúcich na konkrétnom materiáli niektoré aspekty socializačnej problematiky.

Autor sa pri všetkých kladoch nevyvaroval nepresností, zjednodušujúcich úsudkov v súvislosti s hodnotením niektorých stránok sovietskeho pedagogického modelu. Nepochopil podstatu amerického a sovietskeho výchovného procesu, z ktorých každý vedie k iným, protikladným spoločenským postojom, v USA k individualizmu a v ZSSR ku kolektivismu.

Napriek uvedeným nedostatkom je možno recenzovanú prácu Urieho Bronfenbrennera doporičiť širokému okruhu záujemcov o problematiku socializácie, o otázky výchovy detí a mládeže.

Ján Mišovič

Colin Ward: *The Child in the City* (Dítě ve velkoměstě)

London, The Architectural Press 1978, 221 s.

Urbanistická problematika stále silnejšie priťahuje pozornosť spoločenskovedných disciplín, ako sociologie, psychologie, pedagogiky a ďalších. Je to dáno tým, že urbanistické problémy nelze řešit bez přihlídnutí k jejich sociálním předpokladům a důsledkům, a že současně město, jako určitá forma prostředí, v němž člověk žije, v němž se vyvíjí a realizuje, je podstatnou determinantou sociálních procesů. Práce britského autora Colina Warda *Dítě ve velkoměstě* je téměř exemplární ukázkou průniku společenskovední a urbanistické problematiky; je proto poněkud obtížné takovýto syntetizující přístup zařadit z hlediska tradičního členění vědních disciplín.

Colin Ward si klade otázky, jaké jsou vztahy mezi dítětem a velkoměstem, do jaké míry a v jakém smyslu se tyto vztahy v současném velkoměstě dostávají do krize, a konečně jakým směrem by bylo možné je upravit, aby přinášely větší užitek dítěti i městu samotnému. Příklady, na nichž autor rozvíjí své myšlenky, jsou vybrány především z velkoměst britských a severoamerických, ojediněle se však dotýkají i dalších zemí, včetně socialistických.

Vymezení základních termínů, jichž práce používá, je velmi stručné, jeho smyslem je pouze určit vlastní pole zkoumání, nikoli podat exaktní definice. Kniha se zabývá věkovou skupinou dětí od pěti do šestnácti let, což je doba povinné školní docházky ve Velké Británii; velkoměsto je určeno pouze odkazem na jisté vžitě povědomí, které je odlišuje od pouhého města, přičemž přesná hranice je vždy relativní. S autorovou nechutí k terminologickým sporům koresponduje i jeho metodologický přístup, který nevychází z výzkumu reprezentativních vzorků ani ze statistických srovnání, není však také teoretickou konstrukcí, ale klade důraz zejména na větění do reálných praktických problémů. Musí se opírat o hlubokou životní zkušenost (a tu Colin Ward — jako pracovník londýnského úřadu městského a regionálního plánování, zabývající se problematikou výchovy — bezesporu má), o pozorování, ale může být zprostředkován i citlivým seismografem krásné literatury.

Je třeba říci, že základním cílem Wardovy práce není vybudování systematické teorie vztahů dítěte a velkoměsta, ale soustředění pozornosti k hlavním krizovým problémům, na něž nejmladší populace britských a amerických velkoměst naráží. Její kriticismus je podtržen autorovým přesvědčením, že jsou to zejména ekonomicky nejslabší vrstvy rodin nezaměstnaných, imigrantů či rodin neúplných, v nichž má narušení vztahů dítěte a městského prostředí nejnepríznivější dopad.

Přes tuto silnou zaujatost aktuálními praktickými problémy západních velkoměst obsahuje recenzovaná práce řadu čistě teoretických poznatků, které osvětlují širší rámec vztahu dítěte a velkoměsta. Jim je zasvěcena zejména 1. část knihy nazvaná *Domov ve velkoměstě*, zkoumající základní situovanost dítěte ve velkoměstě a její historickou proměnu. 2. část — *Využívání velkoměsta* — se zabývá aktivitami, jimiž dítě vstupuje do kontaktu s urbánním prostředím, s jeho možnostmi i překážkami. 3. část — *Moudrost velkoměsta* — se soustřeďuje na edukační možnosti ve velkoměstě.

V 1. části — *Domov ve velkoměstě* — autor vychází z paradoxního zjištění: Ve vzpomínkách dnešních dospělých i v mnoha příkladech z autobiografické literatury se velkoměsto minulosti